

УДК 802.03

ЕКОЛОГІЯ ПЕРЕКЛАДУ ЯК НОВИЙ НАПРЯМ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Скрябіна В. Б.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті розкрито сутність нового напрямку екологічної лінгвістики – екології перекладу, визначено об'єкт його дослідження. Сформульовано постулати екологічного перекладу як такого, що полегшує комунікацію, не порушує норм перекладу та передбачає активну відповідальність перекладача за інтерпретоване ним повідомлення.

Ключові слова: екологія перекладу, якість перекладу, комунікативна гармонізація, теорія нарративу, теорія континууму перекладацького простору.

Скрябина В. Б. Экология перевода как новое направление современной лингвистики. В статье раскрыта сущность нового направления экологической лингвистики – экологии перевода, определен объект его исследования. Сформулированы постулаты экологического перевода, который облегчает коммуникацию, не нарушает норм перевода и предполагает активную ответственность переводчика за интерпретированное им сообщение.

Ключевые слова: экология перевода, качество перевода, коммуникативная гармонизация, теория нарратива, теория континуума переводческого пространства.

Skryabina V. B. Ecology of translation as a new trend in modern linguistics. The article deals with a new trend in ecological linguistics – ecology of translation, its investigation object has been defined. The main postulates of ecological translation such as facilitating communication, following the rules of translation and bearing responsibility for the translated text have been formulated.

Key words: ecology of translation, quality of translation, communicative harmonization, narration theory, theory of translation space continuum.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Негативний вплив інформаційного середовища, емоціоналізація глобального комунікативного простору, інтенсифікація соціальної, етнічної та конфесійної напруги вимагає підвищення рівня терпимості в комунікативному співтоваристві, тобто екологізації спілкування. Зсув комунікації у бік неекологічності особливо помітний у публічному спілкуванні політиків, відомих людей, його активно пропагують в мас-медіа. Сучасні лінгвісти дедалі частіше пишуть про лінгвоцид, мовні приниження, руйнування мови [8]. У зв'язку з цим виникла необхідність, з одного боку, рятувати людину та її мову, а з іншого, – розробити теоретичні підвалини нової дисципліни, яка і покликана зберегти “чистоту мови”.

З'являється нова міждисциплінарна наука – “екологія мови” / “екологія комунікації”. Вперше термін “екологія мови” зустрічаємо в роботах англійського вченого Е. Хаугена. У російській лінгвістиці про поняття “екології мови” пишуть Лотман Ю. М., Шаховський В. І. На жаль, на теренах українського мовознавства це поняття не набуло широкого вивчення, лише подекуди зустрічаємо його в назвах психолінгвістичних тренінгів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перекладача називають посередником у людському спілкуванні, він допомагає інформувати та впливати на широку аудиторію, а тому має усвідомлювати відповідальність за зміст повідомлюваного, керуватися у своїй діяльності засадами моралі. Спроби сформулювати оновлені постулати перекладацької етики спостерігаємо в численних публікаціях, присвячених перекладу, зокрема про них говорять такі

© Скрябіна В. Б. Екологія перекладу як новий напрям сучасної лінгвістики

відомі тлумачі, як О. Негребецький, А. Паго, П. Палажченко, С. Саржевський, Г. Світам, О. Чужакін. До питань етики неодноразово звертається російський теоретик і практик перекладу Міньяр-Белоручев Р. К. **Актуальним** стає питання про роль перекладу як засобу досягнення миру, порозуміння між мовцями і саме тому в рамках лінгвістичної екології формується новий сучасний напрям – “екологія перекладу”.

Метою нашої статті є визначення об’єкта дослідження екології перекладу як новітнього напрямку перекладознавства та формулювання його основних постулатів.

Виклад основного матеріалу. Якість перекладу, на думку Сдобнікова В. В., є “домінуючою категорією перекладознавства, з якою всі інші категорії пов’язані відношеннями субординації” [6], тому якісний переклад, тобто такий, що полегшує комунікацію, можна вважати основним **об’єктом екології перекладу**. Універсальними параметрами якості перекладу називають кількість і характер допущених перекладачем помилок [7]. Деякі лінгвісти визначають перекладацьку помилку як безпідставне відхилення від нормативної вимоги еквівалентності [9], інші – як “міру невідповідності оригіналу” [4]. Комісаров В. Н. вважає помилкою перекладача “дезінформуючий вплив на читача” [2].

У цьому аспекті цікавою вважаємо позицію англійського лінгвіста-перекладознавця Мони Бейкер, яка в своїх останніх працях руйнує міф про ідеалізовану романтичну роль перекладача у процесі налагодження спілкування та взаєморозуміння між народами. На думку дослідниці, переклад (і перекладач) не може бути нейтральним, об’єктивним, оскільки сам акт перекладу передбачає інтерпретацію повідомлення [12]. Перекладач читає і перечитує текст, працює з довідковими посібниками, щоб правильно зрозуміти й передати всі незрозумілі місця, двозначні слова, посилення, алюзії чи асоціації. Адже “хороший переклад – це завжди критичний внесок у розуміння перекладеного твору” [10, 297].

Традиційна метафора, згідно з якою, переклад порівнюють з мостом, а перекладача – з будівельником цього мосту, завжди сприймалася як позитивна. Проте М. Бейкер стверджує, що не завжди ці “мости” сприяють налагодженню конструктивного контакту між культурами, але й можуть призвести до військового конфлікту та винищення цілих цивілізацій і наводить для прикладу телепрограму, в якій американський офіцер за допомогою тлумача “спілкується” з пораненим іракським громадянином, пропонуючи йому співробітництво в обмін на життя.

Керуючись теорією наративу, дослідниця заперечує нейтральне положення перекладача: навпаки, він знаходиться у самому центрі наративу. Перекладач не бездумно повторює текст оригіналу: він вибірково інтерпретує його з позиції власного розуміння того, що є правильним і етичним. Адже іноді найбільш коректним буде промовчати або уникнути висловлення того, що у певному культурному оточенні може прозвучати як образа чи приниження. Таким чином, перекладач змінює оригінальне повідомлення, або принаймні дистанціює себе від нього (перекладач Гітлерівського *Mein Kampf* написав вступне слово, у якому чітко висловив свою позицію стосовно перекладеного тексту).

Перекладач відповідає за свій переклад так, як журналіст несе відповідальність за свій репортаж. Деякі перекладачі активно виявляють власну громадянську позицію. Прикладом такої діяльності є Babels – міжнародна мережа перекладачів, що безкоштовно перекладають для Світового соціального форуму, зустрічі, які щорічно проводять на противагу Всесвітньому економічному форуму в Давосі. Ключовою метою таких зустрічей вважають об’єднання активістів багатьох соціальних рухів з усього світу, котрі шукають альтернативу глобалізації (альтерглобалізм). До завдань мережі Babels входить сприяння обговорення ролі мови в механізмах культурного домінування й обміну думками між різними соціальними і громадянськими рухами [11]. Перекладачі Babels використовують свої знання і професійний досвід, добровільно допомагаючи цим рухам, і навіть розробляють глосарії з “політично відповідальними” (*politically responsible*) еквівалентами до неоднозначних термінів або ж укладають словники нових слів альтерглобалізаційної

мови. Еквівалентність у цьому випадку означає моральну чи етичну відповідність з позицій певного нарративу [14].

У світлі сказаного вище надамо власне визначення якісного, екологічного перекладу як такого, що полегшує комунікацію, не порушує норм перекладу та передбачає активну відповідальність перекладача за інтерпретоване ним повідомлення.

Пропонуємо наступні постулати екологічного перекладу:

1. **Переклад повинен полегшувати комунікацію.** Для цього він прагне *комунікативної гармонізації* (від грец. *armonia* – зв’язність, співрозмірність), під якою розуміємо процес досягнення міжмовної й міжкультурної узгодженості між оригінальним повідомленням та його перекладом з метою мінімізації комунікативного дискомфорту і комунікативного конфлікту.

Згідно з концепцією континууму перекладацького простору як системи взаємодії мов та культур в процесі смислотранспонування, що розвивається за законами гармонії [3], одним з ключових понять перекладацького простору вважаємо гармонійний текст перекладу.

Гармонійний текст перекладу є “динамічним утворенням, у якому синергія диференціальних смислів породжує єдине смислове ціле, образ якого відповідний образу вихідного тексту” [3, 71]. Іншими словами, це такий текст, який виражає ту саму систему смислів, що й текст оригіналу, але іншою мовою, в іншій культурі.

Компонентами концепції континууму перекладацького простору виступають:

– передтекст – імпліцитний текстовий вимір здатний продукувати смисл адресанта; так в поле автора проєкціюється модальний смисл;

– підтекст – співвідноситься з образом тексту; індивідуально-образний смисл формується в полі перекладача;

– контекст – імпліцитний текстовий вимір здатний продукувати смисл адресата; так в поле реципієнта проєкціюється рефлексивний смисл;

– затекст – імпліцитний текстовий вимір пов’язаний із семіотично ускладненими характеристиками тексту: сугестивністю, креолізованістю, супрасегментними характеристиками тощо. Це іррадіюючий смисл, що формується в енергетичному полі;

– інтертекст – імпліцитний текстовий вимір, який співвідноситься з загальнокультурною детермінованістю, міжособистісною та міжмовною поліфонією, феноменами дискурсивності, прецедентності тощо.

Гармонія, на думку Назмутдинової С. С., є метою перекладу й найвищою оцінкою якості перекладу [5]. Гармонія свідчить про те, що перекладачу вдалося транспонувати усі міжкультурні та будь-які інші розходження між текстами / дискурсами мови оригіналу та мови перекладу. Іншими словами, з позиції категорії перекладацької гармонії можна припустити, що вибір варіанту перекладу обумовлюється прагненням перекладача забезпечити не тільки міжмовну, міжкультурну, але й комунікативну узгодженість між оригіналом та перекладом.

Гармонізація відбувається у процесі багатомірного розгортання перекладацького простору, яке у кожному конкретному випадку набуває особливих, неповторних форм. Кушніна Л. В. створила класифікацію принципів гармонійності, яка ґрунтується на типі відносин між вихідним та цільовим текстами [3]. Спектр таких відносин включає в себе відносини точної відповідності, у цьому випадку йдеться про адекватність перекладу, відносини тотожності, що відповідають критерію еквівалентності, інші типи відносин між текстами оригіналу та перекладу, а також відносини між мовами та культурами.

2. **Перекладач не повинен порушувати норм перекладу.** Норми полегшують перекладачеві життя, бо завдяки ним можна зрозуміти, як на той чи інший цільовий текст відреагує читач, а значить, допомагають обрати певну стратегію перекладу [13]. У кожній ситуації перекладач обирає певну перекладацьку стратегію, “порядок і суть дій під час перекладу конкретного тексту” [1], і, використовуючи різні прийоми гармонізації перекладу, досягає його комунікативної мети.

Норми перекладу Комісаров В. Н. поділяє на:

- 1) норму еквівалентності перекладу;
- 2) жанрово-стилістичну норму перекладу;
- 3) норму перекладацького мовлення;
- 4) прагматичну норму перекладу;
- 5) конвенційну норму перекладу [2].

Порушення норми еквівалентності має місце на етапі сприйняття тексту й може проявлятися у фактичних помилках. Ці види помилок пов'язані безпосередньо зі змістом тексту. На етапі відтворення можуть з'являтися жанрово-стильові помилки. Порушення норми перекладацького мовлення відображається у лексичних і граматичних помилках, калькуванні. Порушення прагматичної норми відображається в усіх видах помилок, оскільки ступінь передачі прагматичного потенціалу залежить від дотримання будь-якої норми перекладу. В усіх типах помилок відображається також ігнорування конвенційної норми перекладу, яка включає дотримання усіх зазначених вище норм.

Порушення норми еквівалентності може бути *абсолютним* – коли переклад визнають нееквівалентним, оскільки він не передає зміст оригіналу навіть на найнижчому рівні; *відносним* – коли встановлено, що інші нормативні вимоги могли бути виконані і на більш високому рівні еквівалентності; *прийнятним* – якщо максимально можлива смислова близькість не є обов'язковою для успішної міжмовної комунікації [2].

Якість перекладу художнього твору оцінюють відповідно до його літературних переваг, технічний переклад – відповідно до його термінологічної коректності, яка забезпечує розуміння суті справи і дає можливість використовувати текст перекладу у технічній практиці, переклад реклами – відповідно до її дієвості тощо.

3. Перекладач несе відповідальність за свій переклад. Будь-який фахівець несе певні моральні зобов'язання, адже здатен діяти і приймати поінформоване рішення в ситуації, коли через відсутність відповідної підготовки широка громадськість цього зробити не може. Завдання перекладача полягає в здійсненні адекватного перекладу, збереженні лінгвальних та екстралінгвальних контекстів, інтертекстів, проявів індивідуальності тощо.

Із позицій лінгвістики, професійна етика традиційно передбачає, що перекладач не повинен спотворювати зміст оригінального тексту, а з точки зору перекладача, етика перекладу є більш складним питанням. Розуміння етики перекладу як тільки лінгвістичної відповідності розширюється завдяки глобальним цивілізаційним викликам сучасності, які не можуть не вплинути на царину перекладу. Так, наприклад, не зовсім зрозуміло, коли трансформації перекладу перетворюються на маніпуляції з текстом. Перекладачеві іноді доводиться працювати з текстами, які він вважає образливими, чи з текстами незаконного змісту, відверто сексистськими, неонацистськими, чи текстами, отриманими незаконним шляхом. Тому йому необхідно визначитися, як діяти, коли професійна етика (лояльність до замовника перекладу) суперечить особистій етиці (власним політичними і моральними переконаннями). Існує думка, що перекладач має перекладати будь-які тексти, задовольняти потреби замовників і не мати особистої точки зору щодо замовлення. Але, як свідчить практика, дуже часто це неможливо, адже перекладач – це людина, зі своїми думками, позицією, переконаннями і почуттями. Перекладачі, як і всі професіонали, хочуть пишатися тим, що вони роблять; серйозне зіткнення їхньої особистої етики і професійної етики ускладнює або робить неможливим відчуття цієї гордості.

У сучасному світі, вважає М. Бейкер, перекладач часто опиняється в центрі конфлікту [12]. Він має власну позицію, проте не завжди може обирати, на кого працювати, для кого перекладати. З одного боку, стосунки між замовником і перекладачем повинні базуватися на взаємній повазі й довірі. З іншого боку, перекладач часто змушений працювати на загарбників (наприклад, в Іраку), щоб прогнати власну сім'ю. Питання етичності у цьому випадку

виявляється відносним, особливо в ситуації, коли треба обирати між благом клієнта й інших людей.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Активна позиція перекладача, на нашу думку, може і має впливати на переклади, які він здійснює. Так останні події в Україні яскраво це продемонстрували, коли у функції перекладачів постали не лише перекладачі, але й фактично усі, хто хоч якось володіє мовою. Тобто всі українські інтелектуали, журналісти, просто медійні особи стали перекладачами Майдану, перекладачами протесту, перекладачами з України. Українці зрозуміли, що рівень поінформованості всього світу, Західної Європи, Євросоюзу про Україну був надзвичайно низьким – для того, щоб пояснити своє бачення цього протесту і свої очікування, нам потрібен переклад, переклад як переказ себе.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева И. С. Введение в переводоведение: учеб. пособие / И. С. Алексеева. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ; М. : ИЦ Академия, 2004. – 352 с.
2. Комиссаров В. Н. Лингвистика перевода / В. Н. Комиссаров. — М. : Междунар. отношения, 1980. – 167 с.
3. Кушнира Л. В. Взаимодействие языков и культур в переводческом пространстве : дисс.... д-ра.филол.н : 10.02.19 / Кушнира Л. В. – Пермь, 2004. – 440 с.
4. Миньяр-Белоручев Р. К. Теория и методы перевода / Миньяр-Белоручев Р. К. – М.: Моск. лицей, 1996. – 207 с.
5. Назмутдинова С. С. Гармония как переводческая категория : на материале русского, английского, французского кинодискурса : дисс... канд. филол. наук : 10.02.20 / С. С. Назмутдинова – Тюмень, 2008. – 181 с.
6. Сдобников В. В. Теория перевода : учеб. пособие / В. В. Сдобников, О. В. Петрова – М. : АСТ, Восток-Запад, 2007. – 448 с.
7. Федюченко Л. Г. Экологический аспект перевода: переводческая ошибка / Федюченко Л. Г. // Вестник Тюменского государственного университета. – № 1. – 2012. – С. 97–102.
8. Шаховский В. И. Унижение языком в контексте современного коммуникативного пространства / Шаховский В. И. // Мир русского слова, 2007. – № 1–2. – С. 40–45.
9. Швейцер А. Д. Теория перевода. Статус. Проблемы. Аспекты / Швейцер А. Д. – М. : Либроком, 2009. – 216 с.
10. Эко У. Сказать почти что то же самое. Опыты о переводе / У. Эко; перев. с итал. А. Н. Ковалю. – СПб. : Симпозиум, 2006. – 574 с.
11. Babel protocols [Internet resource] – Access mode : <http://www.babels.org>.
12. Baker M. Translation and Conflict. A Narrative Account / Baker M. – London : Routledge, 2006. – 208 p.
13. Chesterman A. Description, explanation, prediction: a response to Gideon Toury and Theo Hermans / A. Chesterman // Current Issues in Language and Society. – L.; N.Y. : Routledge, 1998. – vol. 5. – No 1. – P. 91–98. Ethics of renarration. Mona Baker is interviewed by Andrew Chesterman. [Internet resource] – Access mode: www.monabaker.com